

Grzegorz Szczodrowski, *Polski system podatkowy*

Review of the book by Grzegorz Szczodrowski, *The Polish Tax System*

Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007

*Hanna Sochacka-Krysiak**

Recenzowana książka stanowi moim zdaniem cenne oraz interesujące wzbogacenie i uzupełnienie polskiej literatury przedmiotu, która jest już dość obfita. Tytułem przykładu przytoczę tu: Ostaszewski et al. (2004), Grądalski (2006), Kuzińska (2002), Wach (2005).

Są to oczywiście jedynie pozycje wybrane spośród dzieł reprezentujących ekonomiczne spojrzenie na funkcjonowanie systemów podatkowych oraz ich rolę w gospodarce współczesnej. Pomijam w szczególności publikacje reprezentujące tzw. podejście prawnicze i należące raczej do subdyscypliny prawa finansowego, zwanej prawem podatkowym, a nie do dyscypliny naukowej o nazwie „ekonomia” – choć w literaturze polskiej poświęconej szeroko rozumianym finansom publicznym wyraźny podział na prace prawnicze i ekonomiczne nie zawsze jest łatwy, a nawet możliwy.

Grzegorz Szczodrowski jest ekonomistą, a jego zainteresowania polskim systemem podatkowym już kilka lat temu znalazły wyraz w napisanej przez Niego książce (Szczodrowski 2002). W tej sytuacji zdecydowałam się podjąć próbę porównania obu publikacji tego Autora, które dzieli okres pięciu lat.

Recenzowana książka, wydana w 2007 r., składa się z czterech części.

Część pierwsza pt. „Podstawy teorii podatku i systemów podatkowych” obejmuje podstawowe elementy

teorii podatku (pojęcie podatku, jego budowę, tj. konstrukcję wewnętrzną, klasyfikację podatków i pojęcie systemu podatkowego jako specyficznego zbioru podatków), a także funkcje i zasady podatkowe. Zasady te w werbalnej postaci nawiązują bardziej do Adama Smitha niż do Adolfa Wagnera; kwestia ta pojawia się w dalszej części niniejszej recenzji.

Część druga została poświęcona prezentacji ogólnych zagadnień dotyczących polskiego systemu podatkowego. Autor omówił tu najważniejsze etapy ewolucji tego systemu, źródła prawa podatkowego ze szczególnym uwzględnieniem ordynacji podatkowej oraz zagadnienia podatkowe nieujęte w ordynacji, jak np. kontrola skarbową, odpowiedzialność karna za przestępstwa i wykroczenia skarbowe czy administracja skarbową.

W części trzeciej, zatytułowanej „Charakterystyka podatków”, Autor zajął się bliżej prezentacją poszczególnych podatków, porządkując je (moim zdaniem słusznie) według ich wydajności finansowej, a nie według kolejnego oznaczenia numerycznego w klasyfikacji stosowanej w OECD.

W tej części książki czytelnik znajdzie sporo szczegółowych informacji na temat (kolejno): podatków obrotowych (PTU, akcyzy, podatek od gier), podatków dochodowych (podatek dochodowy od osób fizycznych w postaci ogólnej i zryczałtowanej oraz podatek do-

*szkolenie Główne Handlowe, Katedra Ekonomiki i Finansów Samorządu Terytorialnego.

chodowy od osób prawnych), podatków majątkowych, które stanowią swoisty system podatków lokalnych, tworzących łącznie kategorię dochodów własnych samorządu terytorialnego, mimo że tylko część z nich reguluje ustawa o podatkach i opłatach lokalnych.

Nader cennym uzupełnieniem, a zarazem zakończeniem części trzeciej jest punkt zatytułowany „Koncepcje zmian systemu podatkowego w Polsce”, w którym zaprezentowano czytelnikowi podstawową wiedzę o tzw. Białej Księdze Podatków, koncepcji podatku liniowego w wersji amerykańskiej Roberta Halla i Alvina Rabushki oraz koncepcjach podatkowych Centrum im. A. Smitha.

Treścią części czwartej, noszącej tytuł: „Międzynarodowe aspekty opodatkowania”, jest omówienie: kwestii harmonizacji systemów podatkowych w Unii Europejskiej, problemów związanych z tzw. podwójnym opodatkowaniem oraz zjawiska tzw. rajów podatkowych. Autor określił pojęcie raju podatkowego, jego rodzaje, formy działania, tworzące warunki atrakcyjne dla potencjalnych beneficjentów tej metody uchylania się od obciążeń fiskalnych, a także opisał próby zwalczania rajów podatkowych oraz zapobiegania ich upowszechnianiu.

Porównując zaprezentowaną wyżej konstrukcję recenzowanej książki z układem wcześniejszego dzieła, zauważyć w nim można sporo elementów wspólnych, które jednak ułożone są w innej kolejności i uzupełnione informacjami o przebiegu tzw. polskiej transformacji ustrojowo-systemowej w części dotyczącej podatków. Jest to zresztą w pełni uzasadnione drugą częścią tytułu, sygnalizującą zamiar zajęcia się strategią transformacji.

Rozdział wyrażający teoretyczne aspiracje Autora jest poprzedzony opisem procesu harmonizacji podatków w Unii Europejskiej, po czym następuje charakterystyka polskiego systemu podatkowego, potraktowana przez Autora jako „bilans zmian pierwszej fazy transformacji”.

Kolejny rozdział zawiera analizę dostosowania polskiego systemu podatkowego do wskazówek i zaleceń Unii Europejskiej, wzbogaconą informacjami dotyczącymi przebiegu negocjacji przedakcesyjnych („polskie stanowisko negocjacyjne”).

Ostatni, zamykający książkę z 2002 r., rozdział pt. „Druga faza transformacji – warianty budowy racjonalnego systemu podatków bezpośrednich” ma w dużej części charakter podsumowania rozważań dotyczących kwestii szczególnie kontrowersyjnych.

Z porównania obu wersji dzieła, noszącego prawie taki sam tytuł i mającego tego samego Autora, wynika, że obecnie mamy do czynienia z wersją bardziej doskonałą, dojrzałą i bardziej kompleksową. Oceniając całość dzieła w jego nowej wersji, tj. edycji z 2007 r., mogę wyrazić uznanie dla erudycji Autora oraz swobody, z jaką porusza się w skomplikowanym świecie polskich przepisów podatkowych.

Lektura książki Grzegorza Szczodrowskiego pt. *Polski system podatkowy* w wersji prezentowanej obecnie przez Wydawnictwo Naukowe PWN daje czytelnikowi

sporą porcję wiedzy, wzbogaconej w znacznym stopniu autorskimi ocenami opisywanych rozwiązań systemowych, dokonywanymi z różnych punktów widzenia. Oceny te formułowane są pod kątem potencjalnego i rzeczywistego oddziaływania wspomnianych wyżej rozwiązań na gospodarkę, zjawiska i procesy społeczne, postawy obywateli, a także – co należy uznać za istotne wobec faktu członkostwa Polski w Unii Europejskiej – pod kątem przystosowania polskiego systemu podatkowego do dyrektyw formułowanych przez organy wspólnoty europejskiej oraz do standardów stosowanych w krajach rozwiniętej gospodarki rynkowej, kształtujących relacje między państwem a podatnikami (tj. zarówno przedsiębiorstwami, jak też gospodarstwami domowymi).

Satysfakcja z lektury nie znaczy oczywiście, że należy bezkrytycznie akceptować wszystkie poglądy Autora i podzielać Jego punkt widzenia na instytucje, których funkcjonowanie jest niezwykle ważne dla prawidłowego kształtowania wspomnianych relacji między państwem a społeczeństwem.

Osobiście sędzę, że racjonalny, możliwie mało „toksyczny” dla gospodarki oraz niezbyt uciążliwy dla obywateli system podatkowy jest niezwykle istotnym warunkiem nie tylko utrzymania należytego tempa rozwoju gospodarczego, lecz także budowania i umacniania „przyjaznych” powiązań obywateli z wybieranymi przez nich organami władzy publicznej. Powiązania te powinny jednak opierać się na dwu podstawowych filarach: zaufaniu obywateli do władzy oraz respekcie tejże władzy wobec obywateli, wyrażającym się min. w konsekwentnej, stabilnej i przejrzystej polityce podatkowej.

Przechodząc do drugiej części recenzji, pozwolę sobie przekazać refleksje na temat poszczególnych części recenzowanej książki. Mam przy tym nadzieję, że refleksje te staną się swoistym uzupełnieniem wywodów Autora, a może nawet – choćby częściowo – zostaną przez Niego uwzględnione z następnymi wydaniem dzieła.

Refleksje te prezentuję w kolejności nawiązującej do układu książki, tj. zgodnie z sekwencją rozważań przyjętą przez Autora.

1. W klasyfikacji podatków, opartej na kryterium podmiotu czynnego, brakuje mi wyraźniejszego, nieco szerszego omówienia instytucji podatków samorządowych. Spośród tych podatków warto wyróżnić podatki lokalne *sensu stricto*, wobec których możliwe są pewne decyzje organów władzy samorządowej dotyczące wysokości obciążeń, oraz podatki zrównane z podatkami lokalnymi w sensie tradycyjnego pojęcia dochodów własnych (ich źródła przekazano samorządowi bezterminowo i w całości), ale regulowane centralnie i jednolite pod względem konstrukcji oraz wysokości.

2. Nawiązując do tekstu poświęconego systemom podatkowym, sugerowałabym wprowadzenie oraz rozwinięcie koncepcji podatku jedyne jako maksymalnie prostej i taniej alternatywy dla skomplikowanych, rozbudowanych (wieloczłonowych) systemów podatko-

wych. Jest to naturalnie koncepcja teoretyczna, a nawet cokolwiek utopijna, ma jednak swoją historię, literaturę, a nawet pewną aktualność, tym bardziej że w praktyce podatek jedyny pojawia się już w niektórych „rajach podatkowych”.

3. Kwestia podatku jedynego wiąże się z problematyką funkcji podatków. Sądzę, że warto byłoby nieco szerzej rozwinąć ten temat. Czy możliwe i uzasadnione byłoby ograniczenie funkcji podatku wyłącznie do funkcji fiskalnej, z równoczesną rezygnacją z tzw. funkcji pozafiskalnych, będących potencjalnymi instrumentami polityki gospodarczej i społecznej? Sądzę, że odpowiednio skalkulowane stawki podatku jedynego, którym mógłby być podatek obrotowy, stworzyłyby warunki do takiego rozwiązania ten systemowego. Przy okazji – niezupełnie zgadzam się z Autorem w momencie, gdy identyfikuje funkcje podatków z funkcjami finansów publicznych w ujęciu R.A. Musgrave’a.

4. Mam pewne uwagi co do sposobu ujęcia i prezentacji zasad podatkowych. Dotyczące ich informacje są, moim zdaniem, zbyt obciążone szczegółami o charakterze historycznym i przedstawione czytelnikowi nieco chaotycznie. Osobiście wolałabym klarowny podział zasad na fiskalne, ekonomiczne, społeczne i techniczne, z wyraźnym wyeksponowaniem niedającej się zneutralizować sprzeczności, tkwiącej w różnych sposobach rozumienia pojęcia sprawiedliwości, dotyczącej ostatecznego podziału produktu społecznego.

5. Informacje o systemie podatkowym PRL wydają się z jednej strony zbyt szczegółowe, a z drugiej nie dość wyczerpujące. Brakuje mi np. ujawnienia politycznego charakteru podatków dotyczących tzw. gospodarki nieuspołecznionej oraz prawdziwej istoty podatku obrotowego, obciążającego nabywców dóbr i usług za pośrednictwem cen. Ze spraw drobniejszych – może warto byłoby przypomnieć, że pierwszy krok w kierunku łącznego ujęcia w podatku dochodowym osób prawnych bez względu na formę własności zrobiono w styczniu 1989 r.

6. Lektura rozdziałów czwartego i piątego (ordynacja podatkowa oraz zagadnienia podatkowe nieobjęte ordynacją) skłania mnie do sugestii, by rekomendować książkę również studentom prawa, a nie tylko ekonomii, zarządzania i politologii (według wstępu).

7. Za bardzo cenny, interesujący oraz inspirujący czytelnika uważam rozdział dziewiąty (Biała Księga Ministerstwa Finansów 1998, podatek liniowy według Halla i Rabushki oraz koncepcji Centrum im. A. Smitha). Zawarte tam rozważania można uzupełnić informacją o pewnych tendencjach występujących np. w literaturze niemieckiej, dotyczących ewoluowania tzw. zasady indywidualnej zdolności płatniczej w kierunku zasady ekwiwalentności (np. prof. Wolfram Engels z Uniwersytetu we Frankfurcie nad Menem – chodzi o podstawę kształtowania relacji między podatnikiem a fiskusem).

8. Interesujący jest także rozdział dziesiąty, z tym że wolałabym inną sekwencję omawiania procesu harmonizacji podatków w UE. Na pierwszym miejscu umieściłabym podatki pośrednie (podatek od wartości dodanej oraz akcyzy), najbardziej ujednoczone co do konstrukcji i najwydajniejsze finansowo, natomiast na miejscu ostatnim – podatki majątkowe, nieobjęte systemem dyrektyw unijnych, mało wydajne i zapewne dlatego powszechnie przekazywane samorządowi terytorialnemu jako dochody własne. Co się tyczy podatków dochodowych – w zakresie dotyczącym osób fizycznych warto byłoby skonfrontować zasięg występowania progresywnej i proporcjonalnej postaci tego podatku, a w zakresie dotyczącym osób prawnych na uwagę zasługuje kwestia stosunkowo niskiej wydajności tego podatku oraz pojawiających się niekiedy propozycji jego likwidacji (przy założeniu, że dywidendy akcjonariuszy będą opodatkowane w ramach podatku dochodowego od osób fizycznych).

9. Z przyjemnością odnotowuję istotne *novum* w literaturze „podręcznikowej”, a mianowicie omówienie w rozdziale dwunastym problematyki rajów (oaz) podatkowych. To ważny i chyba wciąż niedoceniany problem, ściśle związany zarówno z systemem, jak też z polityką podatkową, a także sprawnością kontroli skarbowej.

Podsumowując spostrzeżenia i uwagi, które nasunęły mi się w związku z nową książką dr. Grzegorza Szczodrowskiego, pragnę stwierdzić, że oto pojawiła się na rynku książek poświęconych szeroko rozumianej publicznej gospodarce finansowej nowa pozycja, interesująca, wartościowa i w pełni zasługująca na uwagę czytelników.

Bibliografia

- Grądalski F. (2006), *System podatkowy w świetle teorii optymalnego opodatkowania*, Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa.
- Kuzińska H. (2002), *Rola podatków pośrednich w Polsce*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego, Warszawa.
- Ostaszewski J., Fedorowicz Z., Kierczyński T. (red.) (2004), *Teoretyczne podstawy reformy podatków w Polsce*, Difin, Warszawa.
- Szczodrowski G. (2002), *Polski system podatkowy. Strategia transformacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Wach K. (2005), *Systemy podatkowe krajów Unii Europejskiej*, Oficyna Ekonomiczna, Oddział Polskich Wydawnictw Profesjonalnych, Kraków.

Małgorzata Iwanicz-Drozdowska (red.), *Konglomeraty finansowe*

Review of the book edited by Małgorzata Iwanicz-Drozdowska, *Financial Conglomerates*

Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007

*Leokadia Oreziak**

Konglomeraty finansowe są istotnym elementem współczesnych rynków finansowych. Mają one coraz większy wpływ na to, co dzieje się na tych rynkach, a w rezultacie w gospodarkach poszczególnych krajów i całej gospodarki światowej. Także w Polsce można obserwować systematyczny wzrost ich znaczenia. Pojawienie się w polskiej literaturze książki poświęconej różnorodnym aspektom funkcjonowania konglomeratów finansowych wychodzi więc naprzeciw zarówno potrzebom praktyki gospodarczej, jak i potrzebom związanym z kształtowaniem polityki państwa w odniesieniu do rynku finansowego.

Książka *Konglomeraty finansowe* została napisana przez grono pracowników naukowych uczelni ekonomicznych. Autorzy ci rekrutują się zasadniczo z jednostek specjalizujących się w badaniach nad funkcjonowaniem instytucji finansowych, mających istotne osiągnięcia na tym polu. Daje to czytelnikowi gwarancję, że prezentowane w książce treści są adekwatne do tego, co dzieje się na rynku finansowym zarówno w Polsce, jak i innych krajach.

We „Wprowadzeniu” do książki wskazuje się, że takich określeń, jak „konglomerat”, a także „holding”, „koncern”, „grupa kapitałowa”, używa się do nazwania skomplikowanych organizacji gospodarczych. Jak wskazują Autorzy, potrzeba zbadania działalności takich or-

ganizacji na rynku usług finansowych wynika głównie z tego, że w krajach Europy Środkowej i Wschodniej występuje niewiele konglomeratów o rodzimym kapitale, a rynek ten jest zdominowany przez podmioty wchodzące w skład instytucji ponadnarodowych. Za uzasadniony można więc uznać przedstawiony we „Wprowadzeniu” cel, którym jest rozpoznanie specyfiki działania konglomeratów oraz ocena możliwości i celowości ich tworzenia w Polsce, a idąc dalej – szansa i zagrożenia związanych z ich funkcjonowaniem.

Lektura książki pozwala stwierdzić, że Autorom udało się zrealizować ten cel. Zawarte w niej treści znacznie powiększają naszą wiedzę na temat takich specyficznych podmiotów rynku, jakimi są konglomeraty finansowe, i mogą być dobrym źródłem poważnej refleksji dla wszystkich uczestników rynku finansowego oraz władz sprawujących nad nim nadzór.

Książka składa się z trzech części obejmujących łącznie osiemnaście odrębnych rozdziałów. Struktura i sekwencja zawartych w nich treści zostały dobrze dostosowane do celu podjętych badań i specyfiki tematu.

Część pierwsza: „Podstawy teoretyczno-prawne i analiza otoczenia” stanowi dobre tło rozważań zawartych w dwóch pozostałych częściach pracy. W 1. rozdziale „Pośrednictwo finansowe i konglomeraty

* Szkoła Główna Handlowa, Kolegium Gospodarki Światowej, Katedra Finansów Międzynarodowych.

finansowe w teorii ekonomii” (Ryszard Bartkowiak) została pokazana istota pośrednictwa finansowego i jego rola w gospodarce rynkowej. Następnie scharakteryzowano rolę, jaką w pośrednictwie finansowym mogą odegrać konglomeraty finansowe. Istotny jest wniosek Autora na temat zagrożeń związanych z możliwym zmonopolizowaniem przez te konglomeraty procesu kształtowania cen usług finansowych.

Rozdział 2. „Aspekty prawne funkcjonowania konglomeratów finansowych” (Krzysztof Wiater, Marcin Wnukowski) to prezentacja ewolucji i stanu regulacji prawnych dotyczących konglomeratów w Stanach Zjednoczonych i Unii Europejskiej. Szczególną uwagę zwrócono na zasady nadzoru nad tymi instytucjami. Z punktu widzenia praktyki gospodarczej duże znaczenie ma charakterystyka regulacji odnoszących się do funkcjonowania konglomeratów finansowych w Polsce oraz zasad nadzoru nad nimi świetle ustawy z kwietnia 2005 r. o nadzorze uzupełniającym nad instytucjami kredytowymi, zakładami ubezpieczeń i firmami inwestycyjnymi wchodzącymi w skład konglomeratu finansowego (będącej transpozycją odpowiednich regulacji unijnych do polskiego systemu prawnego). Na zakończenie swych rozważań Autorzy wskazali na różne problemy związane ze stosowaniem przepisów tej ustawy.

W rozdziale 3., zatytułowanym „Zmiany społeczno-demograficzne i zmiany struktury oszczędności a funkcjonowanie konglomeratów finansowych” (Grażyna Rytelewska) został przedstawiony jeden z ważniejszych czynników mających wpływ na rozwój rynku finansowego w Polsce, tj. potrzeby gospodarstw domowych oraz poziom gromadzonych przez nie oszczędności. Scharakteryzowany w podrozdziale kierunek zmian społeczno-demograficznych daje obraz tych gospodarstw jako uczestnika rynku usług finansowych oddziałującego na ofertę instytucji finansowych.

Rozdział 4. „Integracja rynku finansowego w Unii Europejskiej i jej znaczenie dla rozwoju i funkcjonowania konglomeratów finansowych” (Błażej Lepczyński) został poświęcony aktualnemu etapowi tworzenia jednolitego rynku finansowego w ramach Unii i najważniejszym tendencjom, które na nim występują. Bliższej analizie zostało poddane zjawisko fuzji i przejęć występujące w sektorze instytucji finansowych (głównie instytucji ubezpieczeniowych i kredytowych). Analizując wpływ integracji detalicznego rynku usług finansowych na działalność konglomeratów finansowych w UE, Autor wskazuje na potrzebę stałego monitorowania przez Komisję Europejską przestrzegania zasad konkurencji na rynku finansowym i ochrony interesów konsumentów. Z punktu widzenia kształtowania unijnych regulacji dotyczących rynku finansowego ważna jest końcowa uwaga Autora o tym, że ryzyko protekcjonizmu narodowego będzie wzrastać. Będzie się to wyrażać w utrudnianiu przez władze narodowe procesów połączeń instytucji finansowych z różnych krajów. Stawia to określone wyzwania przed in-

stytucjami wspólnotowymi i tworzonymi przez nie regulacjami prawnymi.

Analizę głównych kwestii nadzoru nad działalnością konglomeratów finansowych w wybranych krajach znajdujemy w rozdziale 5. „Sieć bezpieczeństwa finansowego a działalność konglomeratów finansowych” (Małgorzata Iwanicz-Drozdowska). Ważnym zagadnieniem podjętym w tej analizie jest możliwość skutecznej koordynacji tego nadzoru przez uprawnione instytucje.

Cześć druga książki, zatytułowana „Zarządzanie konglomeratami finansowymi”, została poświęcona zarówno ogólnym, jak i szczegółowym aspektom tego zarządzania, z uwzględnieniem bogatych doświadczeń z praktyki gospodarczej wielu krajów.

W rozdziale 6. „Strategie konsolidacji i *de novo* jako sposoby tworzenia konglomeratów finansowych” (Renata Pajewska) podjęto próbę oceny występujących w praktyce motywów i sposobów tworzenia konglomeratów finansowych. W podsumowaniu przeprowadzonej analizy wskazano, że o tworzeniu konglomeratów finansowych decydują zarówno pewne czynniki uniwersalne (w szczególności dążenie do obniżki kosztów świadczonych usług), jak i pewne czynniki specyficzne (w tym regulacje prawne, kultura poszczególnych społeczeństw i skłonność do korzystania z usług finansowych). Jeśli chodzi o strategię tworzenia tych konglomeratów, to okazało się, że dominuje strategia oparta na fuzjach i przejęciach.

Rozdział 7. pt. „Ocena działalności konglomeratów finansowych na podstawie sprawozdań finansowych” (Anna Karmańska) to prezentacja najważniejszych kwestii z dziedziny sprawozdawczości finansowej dotyczącej konglomeratów finansowych. Pokazano tu główne problemy, które występują w praktyce przy ocenie sytuacji finansowej takich konglomeratów. Świadomość specyfiki tych podmiotów muszą mieć zarówno władze nadzorcze, jak i inwestorzy rozważający możliwość inwestowania swych środków w instrumenty emitowane przez te instytucje. Szczególną przydatność praktyczną ma scharakteryzowany przez Autorkę zestaw wskaźników i relacji finansowych wspomagających ocenę i analizę dokonania konglomeratu finansowego.

Ważnym uzupełnieniem treści zawartych w rozdziale 7 są rozważania znajdujące się w rozdziale 8. „Zastosowanie metod taksonomicznych do oceny potencjału ekonomiczno-finansowego konglomeratów finansowych” (Tomasz Michalski, Artur Lewandowski). Zaproponowano tu model umożliwiający ocenę konglomeratów finansowych z uwzględnieniem różnych cech diagnostycznych.

Rozdział 9. „Ryzyko w konglomeratach finansowych” (Tomasz Michalski) zawiera rozważania charakteryzujące istotę i rodzaje ryzyka, które dotyczy działalności konglomeratów finansowych. Przedstawione tu szczegółowe klasyfikacje tego ryzyka dają obraz ogromnych wyzwań, przed którymi stoją organy zarządzające

tymi instytucjami, a także instytucje nadzorujące ich działalność.

Przedstawione w rozdziale 10. pt. „Kredytowe instrumenty pochodne jako narzędzie transferu ryzyka kredytowego pomiędzy bankami a zakładami ubezpieczeń” (Paweł Niedziółka) możliwości ograniczania ryzyka występującego w działalności konglomeratów finansowych wskazują, że ryzykiem tym można stosunkowo skutecznie zarządzać. Zdaniem Autora w zarządzaniu tym należy wziąć pod uwagę takie potencjalne zjawiska, jak nadmierna ekspozycja na ryzyko określonej instytucji współtworzącej konglomerat finansowy, mogąca wystąpić w rezultacie transmisji ryzyka między podmiotami wchodzącymi w skład konglomeratu, a także tzw. arbitraż regulacyjny.

Rozdział 11., zatytułowany „*Cross-selling* i zarządzanie wizerunkiem w konglomeratach finansowych” (Janina Harasim), został poświęcony analizie głównych aspektów tzw. sprzedaży krzyżowej (wiązanej czy też uzupełniającej) stosowanej przez konglomeraty finansowe. Celem takiej sprzedaży jest zaoferowanie klientowi możliwie dużej liczby zróżnicowanych produktów. Jak słusznie wskazano w tym rozdziale, zróżnicowana oferta oraz złożona na ogół struktura konglomeratu finansowego wymagają odpowiednich działań na rzecz wypracowania i utrzymania przez całą tę instytucję i jej części składowe wizerunku zapewniającego im satysfakcjonującą pozycję rynkową.

Część drugą książki kończą rozważania zawarte w rozdziale 12. „Strategia działania konglomeratów finansowych” (Małgorzata Iwanicz-Drozdowska). Dokonany tu został przegląd misji konglomeratów finansowych. Analizie poddano działalność wielu znanych konglomeratów, a wynikające z niej wnioski dają obraz motywów, którymi w swej działalności najczęściej kierują się te instytucje.

Część trzecia książki zatytułowana „Konglomeraty finansowe na rynku usług finansowych” zawiera obszerną prezentację funkcjonowania konglomeratów finansowych w praktyce różnych krajów, w szczególności w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej.

W rozdziale 13. „Konglomeraty finansowe w wybranych krajach wysoko rozwiniętych” (Stanisław Flejterski, Piotr Szklarz) zaprezentowano funkcjonowanie wybranych konglomeratów, a mianowicie: Citigroup, The Bank of Tokyo-Mitsubishi Ltd., Credit Suisse, Allianz, HSBC, Rabo Interpoli, SEB oraz Unicredit. Na podstawie bogatych danych liczbowych zostały scharakteryzowane główne obszary działalności tych instytucji oraz ich pozycja międzynarodowa. Na zakończenie rozważań przedstawiono wiele ważnych wniosków, wskazujących na kierunki ewolucji działalności konglomeratów za-

równy w Europie, jak i na innych kontynentach. Autorzy postawili też ważne pytanie: „Czy wielkie zawsze oznacza efektywne, czy większemu – powstałemu w wyniku fuzji i przejęć – zawsze towarzyszy efekt skali oraz efekt synergii operacyjnej i finansowej”. Udzielona przez nich odpowiedź stanowi w istocie pogłębioną ocenę funkcjonowania konglomeratów na rynku finansowym i warta jest uwagi zarówno instytucji finansowych, jak i innych uczestników rynku.

Analiza zawarta w rozdziale 14. „Konglomeraty finansowe w wybranych krajach UE-10” (Robert Wyszynski) jest bogatym źródłem informacji na temat roli konglomeratów finansowych w niektórych nowych krajach członkowskich Unii. Autor słusznie stwierdza na zakończenie swych rozważań, że „Konglomeraty niewątpliwie zdążyły ugruntować swoją pozycję w sektorach finansowych nowych krajów członkowskich, głównie za przyczyną kapitału zagranicznego”.

Rozdział 15. „Rola klientów korporacyjnych w działalności konglomeratów finansowych” (Robert Jagiełło, Adam Śliwiński) oraz rozdział 16. „Klienci indywidualni i ich znaczenie dla konglomeratów finansowych” (Grżyna Rytelewska) zawierają charakterystykę dwóch głównych grup klientów konglomeratów finansowych. Szczegółowej analizie poddano najważniejsze usługi oferowane tym grupom oraz wskazano na specyfikę z punktu widzenia strategii rynkowych realizowanych przez konglomeraty działające na polskim rynku.

Istotnemu obszarowi działalności konglomeratów finansowych, jakim jest zindywidualizowana i kompleksowa obsługa zamożnych klientów przez bank, a także zarządzanie aktywami, został poświęcony rozdział 17. książki „*Private banking* i *asset management* w działalności konglomeratów finansowych” (Leszek Dziawgo). Zaprezentowano tu najważniejsze elementy oferty konglomeratów w tym zakresie. Autor zwrócił ponadto uwagę na pewien dualizm regulacyjny, oznaczający, że obszar ten nie jest poddany równomiernym, ścisłym regulacjom prawnym i wskazał na potencjalne konsekwencje tego stanu rzeczy.

W końcowym rozdziale książki, zatytułowanym „Dyscyplina rynkowa a funkcjonowanie konglomeratów finansowych” (Marcin Gospodarowicz), została podjęta próba udzielenia odpowiedzi, czy rynek jest dostatecznym środkiem dyscyplinującym działalność konglomeratów finansowych.

Recenzowana książka istotnie wzbogaca polską literaturę ekonomiczną. Wysokie walory merytoryczne zawartych w niej treści pozwalają rekomendować ją jako użyteczną lekturę dla szerokiego kręgu czytelników, w szczególności dla podmiotów działających na rynku finansowym.